

РОЗДІЛ 1
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА РОЗВИТКУ
ОСВІТИ

УДК 378.4(477)-054.6:338.46

І. Ф. Прокопенко, І. О. Ночвіна

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ЕКСПОРТУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ
ВНЗ УКРАЇНИ НА СВІТОВИЙ РИНОК

У статті досліджено тенденції світового ринку освітніх послуг в умовах інтенсифікації процесів інтернаціоналізації. Висвітлено значення експорту освітніх послуг як для вищих навчальних закладів, так і для країни в цілому. Визначено основні конкуруючі держави та їх частки на світовому ринку освітніх послуг вищої освіти. Підкреслено роль вищої освіти як пріоритетної галузі експорту за розмірами внеску в національну економіку країн-лідерів цього ринку. Здійснено аналіз експорту освітніх послуг ВНЗ України. Підкреслено значення нарощення експорту освітніх послуг для вітчизняної вищої школи як з економічної точки зору, так і з огляду на необхідність підвищення якості освіти відповідно до світових стандартів. Визначено конкурентні переваги української системи вищої освіти. Наведено статистичні дані щодо динаміки експорту освітніх послуг вітчизняними вишами, визначено країни-постачальники іноземних студентів в українські ВНЗ, найпривабливіші для іноземних студентів галузі знань. Розглянуто проблеми, що перешкоджають збільшенню кількості іноземних студентів у ВНЗ України та розширенню їх географії. Запропоновано заходи для активізації залучення іноземних громадян на навчання до українських ВНЗ.

Ключові слова: *світовий ринок освітніх послуг, експорт освітніх послуг, освітні послуги вищої освіти, конкурентоспроможність, вищі навчальні заклади, іноземні студенти.*

В статье исследованы тенденции мирового рынка образовательных услуг в условиях интенсификации процессов интернационализации. Освещено значение экспорта образовательных услуг как для высших учебных заведений, так и для страны в целом. Определены основные конкурирующие государства и их части на мировом рынке образовательных услуг высшего образования. Подчеркнута роль высшего образования как приоритетной отрасли экспорта по размерам вклада в национальную экономику стран-лидеров этого рынка. Осуществлен анализ экспорта образовательных услуг ВУЗами Украины.

Подчеркнуто значение наращивания экспорта образовательных услуг для отечественной высшей школы как с экономической точки зрения, так и с учетом необходимости повышения качества образования в соответствии с мировыми стандартами. Определены конкурентные преимущества украинской системы высшего образования. Приведены статистические данные относительно динамики экспорта образовательных услуг отечественными ВУЗами, определены страны-поставщики иностранных студентов в украинские ВУЗы, самые привлекательные для иностранных студентов отрасли знаний. Рассмотрены проблемы, препятствующие увеличению количества иностранных студентов в ВУЗах Украины и расширению их географии. Предложены мероприятия для активизации привлечения иностранных граждан на учебу в украинские ВУЗы.

Ключевые слова: *мировой рынок образовательных услуг, экспорт образовательных услуг, образовательные услуги высшего образования, конкурентоспособность, высшие учебные заведения, иностранные студенты.*

The article deals with the trends of the global market of educational services under the conditions of internationalization processes intensification. The importance of export of educational services for higher educational establishments as well as for the whole country is pointed out. The main competing states and their part at the global higher education market are determined. The role of higher education as a priority export branch according to the size of contribution into the national economy of the leading countries of this market is emphasized. The analysis of export of educational services of higher educational establishments of Ukraine is done. The importance of increasing the export of higher education services for the national higher education from the economic point of view as well as taking into consideration the necessity of improving the quality of education in accordance with the international standards is emphasized. The competitive advantages of Ukrainian higher education system are defined. Statistical data on dynamics of export of educational services by national higher educational establishments are given; the countries which send foreign students to Ukrainian higher educational establishments and branches of knowledge that are the most attractive for foreign students are determined. The problems preventing the increase of number of foreign students in higher educational establishments of Ukraine and expanding their geography are considered. The measures for activating the involvement of foreign citizens to getting education at Ukrainian higher educational establishments are offered.

Keywords: *global market of educational services, export of educational services, educational services of higher education, competitiveness, higher educational establishments, foreign students.*

Постановка проблеми. В умовах посилення процесів глобалізації визначальним фактором інноваційного розвитку національної економіки і світового господарства в цілому є знання, у зв'язку з чим збільшується роль людського капіталу як їх головного носія. Одним з найголовніших чинників підвищення якості людського капіталу є вища освіта, попит на яку в умовах жорсткої конкуренції на ринку праці постійно зростає. Обмеженість або й відсутність в окремих країнах пропозицій сучасної якісної вищої освіти зумовили появу та інтенсивний розвиток такої форми зовнішньоекономічних відносин, як експорт-імпорт освітніх послуг. Вищі навчальні заклади більшості розвинених країн щорічно нарощують обсяги експорту освітніх послуг, що забезпечує їм стабільний прибуток, надає можливості для розвитку відповідно до світових стандартів і підвищує рівень їх конкурентоспроможності на світовому ринку. Україна має значний потенціал для зміцнення своїх позицій на світовому ринку освітніх послуг, але використовує його не повною мірою, що зумовлює значний інтерес науковців до вирішення проблем експорту освітніх послуг вітчизняною вищою школою.

Аналіз актуальних досліджень. Вагомий внесок у дослідження тенденцій світового ринку освітніх послуг, його функціонування у країнах з трансформаційною економікою, стану інтернаціоналізації вітчизняної вищої освіти і рівня її конкурентоспроможності на світовому ринку, можливостей розширення експорту освітніх послуг внесли вітчизняні вчені Л. Антонюк, І. Каленюк, О. Красовська, В. Лозовий, Т. Оболенська, С. Подзігун, І. Татомир, Т. Фініков та інші науковці. Проте, прискорений розвиток процесів транснаціоналізації і інтернаціоналізації вищої освіти, сучасний стан експорту освітніх послуг вітчизняними вишами вимагають подальших наукових розробок у цьому напрямі.

Метою статті є аналіз світового ринку освітніх послуг вищої освіти, особливостей їх надання українською вищою школою та пошук ефективних шляхів залучення іноземних студентів на навчання до вітчизняних ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. З другої половини ХХ століття освіта в розвинутих державах світу перетворилася на експортноорієнтовану галузь економіки, яка забезпечує стабільний приплив фінансових коштів у національну економіку, і стала новою формою міжнародних економічних відносин, що сприяє реалізації геополітичних і економічних інтересів країни. Це відіграло значну роль у формуванні наприкінці ХХ століття світового ринку освітніх послуг, ємність якого на сьогодні становить близько 100 млрд. дол. США, із них понад 60 млрд. дол. припадає на освітні послуги вищої освіти. Експорт освітніх послуг наразі здійснюють понад 140 країн світу [7, с. 90].

У останні десятиліття темпи збільшення потоку студентів, які перетнули національні кордони для отримання вищої освіти, перевищили темпи поширення самої вищої освіти. За даними ЮНЕСКО рівень міжнародної мобільності студентів за останні 25 років виріс на 300 % і до 2025 року досягне 4,9 млн. осіб. У провідних університетах Великобританії, США, Канади до 80 % студентів складають іноземні громадяни [3].

При цьому слід підкреслити, що на світовому ринку освітніх послуг конкурують не стільки вищі навчальні заклади як такі, скільки самі держави, їхні репутації, перспективи та багатовікові культурні традиції [6, с. 213]. Основними конкуруючими центрами на світовому ринку освітніх послуг є США, яким належить понад 20 % ринку, Великобританія – 11,7 %, Німеччина – 9,5 %, Франція – 8,7%, Австралія – 6,5 %, Японія – 4,6 %, Канада – 2,8 %, Нова Зеландія – 2,5 %. Водночас на цьому ринку динамічно зростає частка інших країн, які обирають активну стратегію експорту освітніх послуг, – Китаю, Індії, Мексики, Малайзії та ін. [2, с. 14].

На основних лідерів ринку послуг вищої освіти – США та Великобританію припадає близько 24 млрд. дол. доходу, ще близько 20 млрд. дол. – на Німеччину, Францію, Швейцарію та інші країни Європи, а також Австралію, Нову Зеландію, Канаду, біля 5 млрд. дол. складають доходи держав, що розвиваються, – Азії, Африки, Латинської Америки та Близького

Сходу, Японія отримує близько 1,5 млрд. дол., Китай – 0,9 млрд. дол., країни СНД – 0,9 млрд. дол. [7, с. 87].

Усвідомлюючи особливе значення навчання іноземців і необхідність державного регулювання експорту освітніх послуг, США створили спеціальну федеральну службу для контролю процесу набору іноземних студентів. Схожі державні органи функціонують у Великобританії, Німеччині, Франції та деяких інших країнах.

За розмірами внеску в національну економіку освітні послуги більшістю розвинених держав світу розглядаються як пріоритетна галузь експорту. Так, у одного із світових лідерів у цій галузі – США навчання іноземних громадян за розмірами внеску в національну економіку є п'ятою статтею експорту [6, с. 211], в Австралії транснаціональна вища освіта посідає третє/четверте місце експорту після вугілля, залізної руди та золота, забезпечуючи при цьому робочими місцями 125 тис. фахівців [7, с. 89 – 90]. Уряд Канади визнав експорт освітніх послуг ключовим фактором у створенні нових робочих місць і планує до 2022 року вдвічі збільшити кількість іноземних студентів – до 450 тис. осіб, що, за розрахунками експертів, призведе до зростання витрат іноземних студентів в країні до 16,1 млрд. дол. і дозволить створити 86,5 тис. нових робочих місць [4, с. 1].

Частка України на світовому ринку освітніх послуг вищої освіти становить близько 1,5 % [2, с. 15]. За даними МОН України у вітчизняних ВНЗ здобувають освіту понад 63 тис. іноземних студентів [1]. Це лише біля 3 % від загальної кількості студентів в Україні, в той час як у провідних країнах світу цей показник становить 10 – 20 % і вони прагнуть збільшити його до 25 – 30 % [5, с. 64]. В Україні спостерігається стійка тенденція до збільшення кількості іноземних студентів. Так, у 2011/2012 навчальному році у вітчизняних вищих навчальних закладах навчалось 53664 іноземних студенти, у 2012/2013 – 60480, у 2013/2014 – 69969. У 2014/2015 навчальному році їх кількість зменшилась у

порівнянні з попереднім навчальним роком через події на Сході України і складає 63172 особи [1].

Серед загальної кількості іноземних студентів в Україні найбільше представників Туркменістану – понад 20 %, Азербайджану – 16 %, Індії – 6,7 %, Нігерії – 5,1 %, Грузії – 5 %, Іраку – 4,6 %, Китаю – 3,8 %, Йорданії і Марокко – по 3,7 %, Туреччини – 2,7 % [1].

З європейських країн в українських вишах навчається лише біля 4 тис. студентів, що пояснюється низьким рівнем котирувань вітчизняних ВНЗ у міжнародних освітніх рейтингах. Серед представників розвинених країн найбільше в Україні студентів із Польщі та Ізраїлю, що зумовлюється особливим характером зв'язків з цими країнами [5, с. 64].

За даними МОН України [1], у 2014/2015 навчальному році найбільше іноземних студентів навчалось у визнаних університетських центрах: Харкові – 22224 чол. (35 % від їх загальної кількості), Києві – 14264 чол. (23 %), Одесі – 7136 чол. (11 %). Серед галузей знань найпривабливішими для іноземних студентів є медичні науки (31 %), що зумовлено відносно низькою вартістю навчання порівняно з іншими країнами, якісною академічною школою і досить високим рівнем освіти у передових ВНЗ медичного профілю, та економіка (24 %), що відповідає загальносвітовим тенденціям (бізнес-освіта на світовому ринку цінується найбільше).

В українській освіті іноземних студентів приваблює відносно низька вартість навчання, фундаментальність окремих освітніх напрямів, репутація провідних українських університетів, що зберігається протягом багатьох років. Визначальне значення мають доступність вищої освіти, широкий спектр освітніх послуг, могутній інтелектуальний ресурс, високий науково-педагогічний потенціал ВНЗ.

Серед загальної кількості іноземних студентів лише 34 особи навчається в системі післядипломної освіти, що становить 0,05 % (22 чол. – за програмою підвищення кваліфікації і 12 чол. – за програмою перепідготовки кадрів, що

становить відповідно 0,03 % і 0,02 %), в той час як у провідних країнах світу цей показник перевищує 30 % від загального обсягу підготовки іноземних громадян; за дистанційною формою здобувають освіту лише 302 іноземці, що становить 0,48 % від їх загальної кількості [1].

Слід зазначити, що важливе значення для іноземних студентів має мова навчання. Українські виші пропонують іноземцям 109 навчальних програм українською (39,47 %) і скільки ж російською мовами, 54 англомовних навчальних програми (19,23 %) і лише 3 програми (1,11 %) французькою та 2 (0,73 %) німецькою мовами [1].

Для української вищої освіти розширення експорту освітніх послуг вигідне як з економічної точки зору (щорічно, за даними МОН України, іноземні студенти сплачують за навчання понад 170 млн. дол. США і понад 600 млн. дол. витрачають на проживання, харчування, розваги тощо) [1], так і з огляду на необхідність підвищення якості освіти (прагнення залучити іноземних студентів спонукає до формування системи підготовки фахівців з урахуванням світових вимог до якості освіти).

Проблеми розвитку експорту освітніх послуг вітчизняною вищою освітою експерти [4] поділяють на дві основні групи. До першої відносять низку організаційних та правових питань, зокрема: існування складної та забюрократизованої системи первинного запрошення іноземних студентів на навчання, нерозвиненість мережі закордонних рекрутаційних центрів українських ВНЗ, проблеми з органами Державної міграційної служби України, невирішені питання із зарахуванням попередніх навчальних досягнень іноземних громадян та визнанням українських дипломів за кордоном, заборону на працевлаштування іноземних студентів та високий рівень корупції. Другу групу складають проблеми якості освіти та запровадження сучасних форм навчання (не вистачає нових навчальних програм і курсів, англомовних програм, повільно розвивається післядипломна освіта для іноземних громадян,

недостатньо застосовуються дистанційні освітні технології та електронне навчання).

Україна володіє реальним потенціалом, що дозволяє їй зайняти гідне місце в світовій освітній спільноті. Нашою країною накопичений значний досвід підготовки фахівців для зарубіжних країн. Щорічно Україна може навчати біля 500 тис. іноземних студентів. З урахуванням діючих цін на освітні послуги це могло б приносити щорічний дохід у сумі близько 1 млрд. дол. США [6, с. 213].

Для активізації процесів залучення іноземних студентів необхідно, на думку фахівців [2; 4; 6], здійснити низку заходів, що включають:

- формування інституційного забезпечення експорту освітніх послуг, яке передбачає утворення ринкових інституційних форм для підтримки експортної діяльності ВНЗ, розвиток регіональних і місцевих інституцій підтримки експорту, розробку і введення нормативно-правових актів з питань створення та впровадження моделі кластерної організації експорту освітніх послуг;

- упровадження і функціонування державної підтримки експорту освітніх послуг, забезпеченої належним рівнем підготовки та прийняття відповідних законодавчих і нормативно-правових актів, а також проведенням аналізу норм чинного законодавства з метою виявлення та усунення суперечностей, що впливають на ефективність зазначеної діяльності органів державної влади та ВНЗ;

- забезпечення інформаційної підтримки, спрямованої на надання ефективних послуг експортерам у сфері інформування щодо потреб світового ринку освітніх послуг, виходу на світовий ринок та укріплення на ньому, розширення зовнішньоекономічних зв'язків і номенклатури освітніх послуг;

- удосконалення механізмів фінансової підтримки експорту освітніх послуг, що передбачає впровадження спеціальних програм підтримки експорту за рахунок державного та місцевих бюджетів та інших джерел з урахуванням норм СОТ та розвиток фінансових інструментів для підтримки експорту освітніх послуг;

- використання політичних факторів впливу на розвиток експорту освітніх послуг вітчизняних ВНЗ, що потребує сприяння українським експортерам у спрощенні доступу до ринків країн-членів СОТ, запобігання застосуванню обмежувальних заходів до вітчизняних ВНЗ, розширення географії експорту освітніх послуг.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження свідчить, що забезпечити високу конкурентоспроможність вітчизняних ВНЗ на світовому ринку з метою збільшення і розширення експорту освітніх послуг вищої освіти можливо лише за умови здійснення цілеспрямованої державної політики, яка передбачає не лише визначення перспективних напрямів нарощування експорту освітніх послуг, а й розробку та втілення конкретних механізмів їх розвитку, підтримки та стимулювання.

Література

1. Актуальні питання навчання іноземців в Україні у 2015-2016 році : інформаційний семінар. – К. : Український державний центр міжнародної освіти МОН України, 29 квітня 2015 р.
2. Каленюк І. С. Сучасні тенденції розвитку освіти в глобальному середовищі [Електронний ресурс] / І. С. Каленюк // Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління. Серія 1 : Економіка : зб. наук. праць. – № 1 (5). – 2010. – С. 4 – 16. – Режим доступу : www.nvisnik.geci.cn.ua.
3. Красовська О. Ю. Інтернаціоналізація вищої освіти в умовах глобалізації світового освітнього простору [Електронний ресурс] / О. Ю. Красовська // Вісник Академії митної служби України. Серія : Економіка. – 2011. – № 2. – С. 102 – 109. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/jpdf/vamsue_2011_2\(46\)_13.pdf](http://nbuv.gov.ua/jpdf/vamsue_2011_2(46)_13.pdf).
4. Лозовий В. С. Україна на міжнародному ринку освітніх послуг вищої освіти : аналітична записка [Електронний ресурс] / В. С. Лозовий. – К. :

- Національний інститут стратегічних досліджень, 2012. – (Серія «Гуманітарний розвиток», № 13). – Режим доступу : www.niss.gov.ua.
5. Моніторинг інтеграції української системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукового дослідження : аналіт. звіт / [Т. В. Фініков, О. І. Шаров, В. І. Терещук та ін.] ; за заг. ред. Т. В. Фінікова, О. І. Шарова. – К. : Таксон, 2014. – 144 с.
  6. Оболенська Т. Є. Експортний потенціал України на світовому ринку освітніх послуг / Т. Є. Оболенська // Вчені записки : зб. наук. праць ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». – № 14. – 2011. – С. 209 – 217.
  7. Татомир І. Л. Популяризація процесів інтернаціоналізації як виклик системі вищої освіти держави / І. Л. Татомир // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць Одеського національного економічного університету. – № 1 (52). – 2014. – С. 86 – 91.